

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2017-04-07 Dnr UFV 2017/290

Kulturdepartementet

Box 256
751 05 Uppsala

Besöksadress:
S:t Olofsgatan 10 B

Handläggare:
Fredrik Andersson
Utbildningsledare

Telefon:
018-471 18 91

fredrik.andersson@uadm.uu.se

www.samfak.uu.se

Värna demokratin mot våldsbejakande extremism (SOU 2016:92)

1. Bakgrund och sammanfattning

Uppsala universitet har anmodats att svara på delbetänkandet Värna demokratin mot våldsbejakande extremism (SOU 2016:92).

Yttrandet har utarbetats av en expertgrupp, vars utlåtande överlämnas som universitetets svar på remissen.

Yttrandet består av två delar med olika ansvariga. Den första delen berör ansvarsfördelningen mellan olika aktörer i systemet, medan den andra rör frågor om relationen till tidigare forskning, utredningens frågeställningar samt samordnande myndighet.

2. Ansvarsfördelning mellan aktörer

Statens ansvar

Vi ser positivt på att ansvarsfördelningen för de offentliga aktörernas arbete mot våldsbejakande extremism tydliggörs.

I linje med detta är det positivt att det nationella ansvaret samlas på en myndighet, oavsett om det, som föreslaget, blir Myndigheten för samhällsskydd och beredskap eller inte.

I utredningen saknas en problematisering av förhållandet mellan statens regionala organ – länsstyrelserna – och den lokala nivån. Relationen mellan dessa förutsätts vara oproblematiserat, där länsstyrelserna ska fungera som en form av katalysator för det regionala samarbetet. Detta sömlösa samarbete är i vår mening inte alldeles självklart, utan är tvärtom ett område som är i behov av ytterligare utredningar.

Kommunernas ansvar

Betänkandet föreslår att det i de flesta fall ska vara den kommunala nivån som har huvudansvaret för arbetet mot våldsbejakande extremism. Samtidigt påpekar utredningen själv att det finns en rad, inte minst organisatoriska, förutsättningar som måste finnas på plats för att kommunerna ska kunna ta ett effektivt ansvar för dessa frågor. Exempelvis gäller det samordningsfunktioner, planarbete och uppföljning. Idag fungerar detta inte fullt ut, dels beroende på bristande samverkan, dels på grund av de begränsningar som den kommunala ekonomin sätter. Inte minst har skolan och socialtjänsten en stor betydelse för arbetet på kommunal nivå, vilket samtidigt är sektorer som redan idag är satta under svår resurspress. Ytterligare en försvårande faktor är samtidigt att det organisatoriska ansvaret inom många delar av den kommunala sektorn är fragmenterat genom förekomsten av många privata utförare.

Vi efterlyser mot bakgrund av detta en djupare analys av kommunernas förutsättningar för att kunna ta ett fullgott ansvar i arbetet mot våldsbejakande extremism. I det bör ingå vad det krävs för konkreta stödåtgärder till kommunerna för att de ska kunna fullfölja uppgiften. För att garantera en hög och över landet jämn standard på det förebyggande arbetet tror vi att det inte räcker med förstärkt råd och stöd till kommunerna, utan att det även finns ett behov av att stärka deras finansiella resurser samt öka samordningen kommunerna emellan. Det sistnämnda tyder på att det kanske inte alltid är på den kommunala nivån som arbetet mot våldsbejakande extremism utförs på bästa sätt.

Behov av ytterligare utredningar

Sammantaget är vår bedömning att det behövs ytterligare utredningsåtgärder kring dessa frågor. Inte minst för att kunna bedöma effekterna av den valda modellen för arbetet mot våldsbejakande extremism och se på möjligheterna till alternativa lösningar.

3. Frågeställningar, tidigare forskning och samordnande myndighet

Tidigare forskning

Utredningen är bristfälligt underbyggd och saknar i princip all relevant forskning som finns tillgänglig om de tre politiskt våldsbrottsaktiva miljöer som behandlas. Det hänvisas främst till andra, icke forskningsunderbyggda, utredningar och lägesbilder, vilket ger SOU 2016:92 ett repetitivt och ytligt intryck. Det framgår inte om utredningen på allvar förstått de miljöer demokratin, enligt uppdraget, ska värnas mot, vilka deras drivkrafter och målsättningar är, vilka som befolkar dem och vad som möjligen förenar respektive skiljer dem åt.

Betänkandet refererar till de grundläggande svenska rapporter som tagits fram angående ämnet "våldsbejakande extremism och radikalisering" (37ff). Vi ser dock en rad problem kopplade till hantering av dessa rapporter. De är: a) begreppsanvändning, b) koppling till det internationella forskningsläget, c) godtyckliga källhänvisningar, samt d) teoretiska utgångssätt.

- a) Många av ovan nämnda rapporter är motstridiga och bygger på bitvis otydliga och bitvis kontrasterande begreppsdefinitioner av just "våldsbejakande extremism" och "radikalisering", därtill räknas också centrala begrepp som "våld", "terrorism" och "demokrati". Någon mer kvalificerad diskussion av dessa begrepps mångtydiga meningar saknas i utredningen. Inte minst blir detta tydligt i diskussionen om rasism som en av de grundläggande push-faktorerna till radikalisering (67). Rasism som en "upplevelse" (36) kopplas i utredningen samman med vit-maktmiljön. I och med att rasism betonas som just en grundläggande push-faktor vore en mer kvalificerad diskussion av rasismens mekanismer nödvändig. Detta är synnerligen viktigt då den mest basala rasismforskningen visar att många av de instanser (t.ex. socialtjänst, skola och polis) som ska samverka

mot våldsbejakande extremism i sig själva kan bidra till ökad rasism, diskriminering och orättvisa.

- b) Det internationella forskningsläget lyser med sin frånvaro. Det finns omfattande inom- och utomeuropeisk (t ex belgisk, brittisk, dansk, fransk, nederländsk och amerikansk) forskning som belyser problem med just de strategier som diskuteras i utredningen, men som också pekar på möjliga alternativa strategier.
- c) I utredningen hanteras källor på ett godtyckligt sätt. Det finns långa stycken utan några som helst referenser till relevant forskning. Ett stycke som diskuterar radikaliserings belyser detta: "I ett inledande skede kan radikaliserings till och med tolkas som något positivt; intresset för religion får den unge att sluta röka, välja bort droger och alkohol samt upphöra med kriminella handlingar. Ett tydligt tecken på radikaliserings är att den unge isolerar sig och inte längre ägnar sig åt tidigare favoritaktiviteter som idrott, musik eller umgänge med kompisar" (147). Hur dras denna slutsats? Vad grundas den i? I andra stycken dyker sporadiska referenser upp utan någon som helst diskussion om vad det är för källa, som exempelvis referensen till Ranstorp 2016 (53). I andra fall refereras till andrahandskällor på vilka det dras långtgående slutsatser, exempelvis att "den ideologiska drivkraften i totalsammanställningen [av push- och pullfaktorer in i radikaliserings] inte väger särskilt tungt" (147). Utsagan grundar sig i en rapport från Statens institutionsstyrelse (2016) som i sin tur refererar till en norsk studie från Justitie- och beredskapsdepartementet. Avsaknaden av referenser till aktuell forskning är uppseendeväckande.
- d) "Push-och pull" faktorer har i flera vetenskapliga sammanhang inom migrationsforskningen kritiserats för att vara ett alldeles för rigid teoretiskt redskap som reducerar komplexa bilder av motiv för mänskligt handlande till förenklade binära relationer. Här behövs mer sofistikerade forskningsmetoder och lämpliga

teoretiska ansatser, som till exempel etnografiska och fenomenologiska studier.

Kunskap som motstrategi

Kunskap och källkritik betonas återkommande som en grundpelare för att förhindra våldsbejakande extremism och stärka demokratin (t ex 70, 107). Av särskild vikt antas kunskap vara för att motverka desinformation och konspirationsteorier (89). Vi ser inga problem i att kunskap betonas, däremot finns en risk att ett ensidigt fokus på detta bidrar till att idealisera och till viss del stigmatisera de individer som indirekt pekats ut som presumtiva våldsbejakande extremister. Vad handlar denna kunskap om? Vilka ska förmedla denna kunskap? Är tanken att en individ som är på väg in i vit-maktmiljön ska lära sig att det är odemokratiskt? Är tanken att en individ som är återvändande från Syrien efter att stridit för Daesh ska lära sig att det var ett slag mot västerländska värderingar? Är tanken att skolan ska lära ungdomar vad sunda demokratiska värderingar är? Avsaknaden av tydlighet och en kritisk blick riktad mot många, som vi ser det, ogrundade och antagna självklarheter är iögonenfallande.

Säkerhetssamhälle

I utredningen betonas vikten av samhällelig samverkan för att motverka våldsbejakande extremism. En första linje i en preventionsstrategi beskrivs: "lärare, fritidsassistenter, förskolepedagoger och socialsekreterare samt Kriminalvårdens, Statens institutionsstyrelses och Migrationsverkets personal är exempel på yrkesgrupper i 'första linjen' som kan ha viss kännedom om extremistmiljöer och om någon person är på väg in i sådana kretsar" (68). Här borde en diskussion föras om potentiella risker och följder för den personal som potentiellt kommer att utgöra "första linjen" samt vilka potentiella samhälleliga risker detta medför. Vad händer exempelvis om fritidsgården av ungdomar börjar upplevas som en anti-radikaliseringsplats eller sjukhusbesöket som risk för att bli

flaggad som terrorist? Det är anmärkningsvärt att en diskussion om anti-radikaliseringsstrategiers potentiella backfire-mekanismer så som etnisk och religiös profilering och vidare stigmatisering av ungdomar som blir mål för dessa strategier saknas.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap som samordnande myndighet

I utredningen föreslås Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) som den nya samordnaren som från och med 2018 ska värna demokratin mot våldsbejakande extremism (s 16f). Uppdraget att stärka demokratin innefattar uppgiften att stärka medborgarnas förmåga till källkritik (s14), en uppgift som är av betydande vikt i dessa tider av *fake news* och ”alternativa fakta”. Diskussionen om MSB förmår att axla detta ansvar bör dock utvecklas. Inte minst eftersom MSB den 26 februari 2017 lät publicera en beställd forskningsrapport, Muslimska brödrskapet i Sverige (DNR 2017-1287), författad av Magnus Norell, Aje Carlbom och Pierre Durrani, som kritiserades av forskarsamhället genom ett tjugotal av landets ledande islamforskare, för att komma med svepande och allvarlig kritik mot utpekade organisationer och personer. Rapporten sades av forskarna såväl helt sakna saklig underbyggnad till stöd för utsagorna, som uppvisa visa en häpnadsväckande brist på källkritik. Kravet på att myndighetsrapporter borde faktagranskas och vara välunderbyggda bemöttes av MSB med att de inte kunde "censurera" de forskare de gett uppdrag att genomföra en utredning. Att inte se skillnad på saklig faktagranskning och censur ter sig särskilt allvarlig. Inte minst då MSB lät publicera rapporten som "kunskap".

Utredningen för fram kunskap som en grundpelare för att förhindra rasism, stigmatisering och konspirationsteorier. Detta håller vi allra högsta grad med om. En viktig uppgift för samordnaren är "att sammanställa och 'paketera' forskningsresultatet för att underlätta att resultaten blir tillgängliga för alla intressenter" (87). Rimligtvis borde den kommande samordnaren då inte bidra till att föra fram

ogrundade rapporter. En grundförutsättning borde rimligtvis vara att den kunskap som produceras av MSB eller i dess namn i enlighet med svensk offentlig utredningstradition möter grundläggande krav för akademisk forskning. Med tanke på att vikten av tillit till myndigheter betonas i utredningen samt att ogrundade antaganden har lett till en stor oro för terrorism i det svenska samhället (36, 67), ställer vi oss frågande till hur en myndighet som publicerar en rapport som spär på oro och legitimerar ogrundade antaganden och som således inte uppfyller utredningens egna premisser ska kunna leva upp till kvalifikationerna för att vara en god samordnare. Detta bör tas i beaktande under det fortsatta arbetet med utredningens slutsatser. Inte minst borde arbetet för att motverka våldsbejakande extremism ges en riktig chans att få bygga på den omfattande akademiska kompetens som finns vid landets universitet och högskolor.

4. Beredning

Yttrandet har utarbetats av en expertgrupp bestående av prodekanus Shirin Ahlbäck Öberg, statsvetenskapliga institutionen, (ansvarig för del 2) samt professor Mattias Gardell, professor Irene Molina och FD Per-Erik Nilsson, samtliga Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism (ansvariga för del 3). Utbildningsledare Fredrik Andersson har fungerat som sekreterare.